pd

paměť a dějiny

9 771802 824071 04

Revue pro studium totalitních režimů

2013/02, ročník VII, doporučená cena 75 Kč

02

Nechat mluvit fakta

S historikem Tomášem Staňkem o nuceném vysídlení Němců z Československa a studiu dějin česko-německých vztahů

Akce „Kámen" – Všeruby 1948

Nová odhalení v případu falešné hranice Evžena Abrahamoviče na Domažlicku

Vysílal jsem na Západ

Svědectví o třetím odboji – příběh rodiny Maříkových v 50. letech 20. století

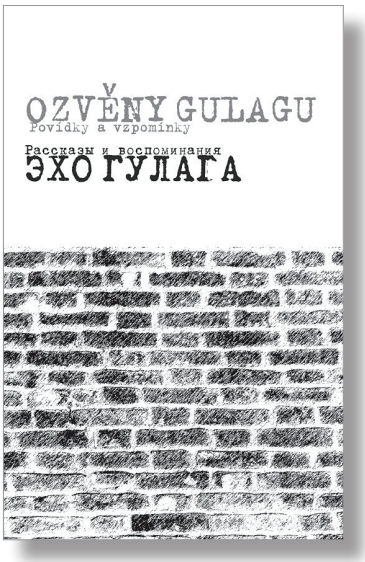

OZVĚNY GULAGU/ECHO GULAGA

povídky a vzpomínky/rasskazy i vospominanija

Sestavili Semjon Vilenskij a Lukáš Babka

Dvojjazyčné česko-ruské vydání povídek a vzpomínkových textů bývalých ruských vězňů, které přibližují život v sovětských koncentračních a pracovních táborech známých pod zkratkou GULAG. Soubor doplňuje výběr z memoárů českého vězně Jana Bačkovského, jenž dokazuje, že v sovětských lágrech byli uvězněni i lidé jiných národností. Na vydání této knihy, která obsahuje texty mimořádné výpovědní hodnoty, se podílely Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, moskevské sdružení Vozvraščenije a Ústav pro studium totalitních režimů.

Vozvraščenije, NK ČR – Slovanská knihovna, ÚSTR, Praha – Moskva 2013
1. vydání, brož., 277 str.
ISBN 978-5-7157-0274-6 (Vozvraščenije)
ISBN 978-80-7050-615-8 (NK ČR – Slovanská knihovna)
ISBN 978-80-87211-64-9 (ÚSTR)

Jan Synek

SVOBODNI V NESVOBODĚ

Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu

Po únorovém převratu v roce 1948 se věznice v Československu začaly plnit politickými vězni. Nemalou část z nich tvořili duchovní i prostí věřící křesťanských církví. Během věznění si v krajně nepříznivých podmínkách většinou dokázali uchovat nejen svou víru, ale i základní prvky náboženského života. Autor sleduje průběh perzekuce církví a náboženských společenství v poúnorovém Československu, vývoj vězeňství a náboženský život ve věznicích od habsburské monarchie po konec reálněsocialistického režimu. Srovnává komunity vězněných věřících podle vyznání, neomezuje se však přitom jen na nejpočetnější katolické kněze, řeholnice a řeholníky, ale pozornost věnuje i nekatolickým křesťanům, zejména adventistům či svědkům Jehovovým.

Vyšehrad, ÚSTR, Praha 2013, 1. vydání, brož., 256 str.
ISBN 978-80-7429-333-7 (Vyšehrad)
ISBN 978-80-87211-76-2 (ÚSTR)

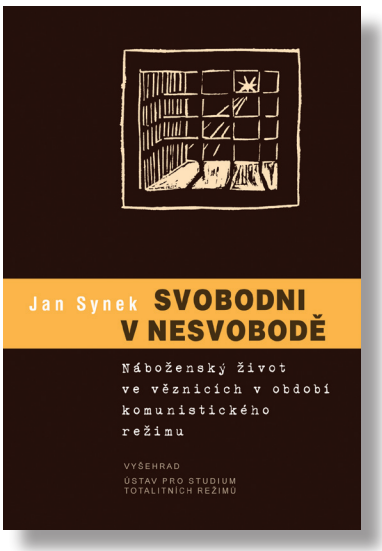

Stanislava Vodičková (ed.)

I ZVÍŘE MĚLO VÍCE ÚTRPNOSTI NEŽ ČLOVĚK

Paměti patera Františka Štveráka, vězně nacistického a komunistického režimu

Paměti patera Františka Štveráka zachycují jeho životní osudy v období nacistického a komunistického režimu. Za německé okupace Československa se zapojil do domácího odboje, na jaře 1940 byl zatčen, brutálně vyslýchán a nakonec poslán do koncentračního tábora Dachau a odtud do Sachsenhausenu. V náročných podmínkách kárné kompanie přežil mnohé situace, kdy mu šlo o život. V červnu 1942 ho přeložili zpět do Dachau a tam se 29. dubna 1945 dočkal osvobození. Na podzim téhož roku byl povolán do Dachau jako svědek obžaloby k soudnímu procesu s nacistickými válečnými zločinci. Po únoru 1948 se postavil proti omezování práv katolické církve v Československu. V červnu 1949 byl zatčen Státní bezpečností a odsouzen na dvacet měsíců do vězení. Po propuštění odmítl nabídku významného místa v církevní správě výměnou za spolupráci s komunistickou mocí. Následovala internace v klášteře Želiv a poté v přeškolovacím středisku Hrádek. Nakonec byl v roce 1954 propuštěn ze zdravotních důvodů. O dva roky později, ve věku 47 let, na následky dlouhodobého věznění zemřel. Ve svých vzpomínkách F. Štverák barvitě vylíčil osud kněze bojujícího s totalitní mocí a podal svědectví o utrpení i odvaze mnoha nevinných lidí.

ÚSTR, Praha 2013, 1. vydání, váz., 415 str.
ISBN 978-80-87211-84-7

Knihy si můžete zakoupit v knihovně Ústavu pro studium totalitních režimů a prostřednictvím internetu na stránkách knihkupectví Kosmas.cz

Vážení čtenáři,

za ústřední téma tohoto čísla jsme si zvolili období let 1943 až 1948. Proč zrovna toto „pětiletí“? Rok 1943 je rokem definitivního obratu v průběhu 2. světové války. Od té doby se nacistické Německo víceméně soustřeďuje jen na ústupové boje. S blížící se Hitlerovou porážkou nabývá na aktuálnosti otázka poválečného uspořádání v Evropě.

A právě v roce 1943 se také výrazněji rozehrává „hra“ o podobu a zahraničněpolitickou orientaci poválečného Československa. Její těžiště se začíná přesouvat z Londýna, místa exilu vlád zemí okupovaných nacisty, do Moskvy, útočiště Komunistické internacionály.

Prologem tohoto vývoje bezpochyby byla iniciativa Edvarda Beneše, který – přes varování západních Spojenců i některých čs. exilových politiků – odjel v prosinci 1943 do Moskvy podepsat *Smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci*. Spolupráce se SSSR se stala prioritní, zatímco vztahy se Západem měly toto základní směřování poválečné ČSR pouze doplňovat.

Od prosince 1943 vede přímá cesta k jaru 1945, kdy se v Moskvě – pod dohledem a za dirigování komunistů – sestavovala československá vláda, jejíž podoba a politický program položily základ pro nástup komunistů v naší zemi, dovršený v únoru 1948.

Česká historiografie měla vždy sklon zdůrazňovat vliv velmocí na poválečný vývoj u nás a bagatelizovat tak účast domácích politických elit na procesu, který vedl k nové národní katastrofě. Podle dostupných dokumentů však Československo nikdy nebylo předmětem dohadů velmocí o možných sférách vlivu po válce. Naproti tomu řada materiálů dokazuje aktivní a ústupnou politiku našich nekomunistických politiků, kteří před vývojem strkali hlavu do písku, když si nalhávali, že mají věci pod kontrolou, a hlavně do oprátky stalinského komunistického impéria.

Vycházeli přitom z mylného odhadu poválečného vývoje v Evropě. Prezident Beneš, který si zahraniční otázky uzurpoval, se domníval, že orientací na SSSR zajistí zemi bezpečnost před opakováním německé hrozby. Svou představu nebyl schopen korigovat ani ve chvíli, kdy bylo nacistické Německo poraženo a o jeho osudu rozhodovali Spojenci. Ještě v březnu 1945 varoval Sověty: *Po druhé světové válce přijde třetí, ve které Západ využije obrozené Německo k útoku na Sovětský svaz.* V lokajské snaze vyjít SSSR předem a ve všem vstříc vydávali českoslovenští „demokraté“ snahy Západu o poválečnou hospodářskou a politickou integraci za „protisovětský intervencionismus“.

Oficiálně byla nová zahraničněpolitická orientace ČSR představována jako snaha vybudovat most mezi Východem a Západem. Ve skutečnosti šlo spíše o sovětské předmostí, využívané proti Západu. Praha jednomyslně hlasovala se SSSR v OSN, kde českoslovenští delegáti tvořili jakousi promoskevskou klaku. Podobně vláda podepsala tajnou smlouvu o využívání domácího uranového průmyslu Sověty, ač bylo jasné, že ti potřebují uran k výrobě atomové zbraně jako trumfu v měření sil se Západem.

Změna zahraničněpolitické orientace měla zásadní dopad i na vnitřní uspořádání země, které se mělo připodobnit poměrům v SSSR. Proběhlo rozsáhlé znárodnění, strany napravo od středu byly zakázány, byla omezena politická soutěž a svoboda slova, justice, policie, armáda a samospráva byly zpolitizovány a právní řád narušen protiústavním postupem úřadů proti čs. občanům podle etnické příslušnosti nebo domnělé či skutečné kolaborace.

Demokraté nejenže pomáhali komunistům nahlodat základy právního státu, ale přistoupili i na jejich tezi o fašismu jako posledním stadiu kapitalismu, tedy na teorii, že za 2. světovou válku (a Mnichov) může kapitalismus, a že je tedy třeba vybudovat stát zcela nového typu. Přispěli tak k jejich snaze delegitimovat první republiku a pomáhali jim zahalovat kouřovou clonou vlastní cíle, které komunisté vydávali za národněosvobozenecký boj. V jeho rámci byl zastírán i charakter nacismu, který byl ve své podstatě hluboce revoluční, protikapitalistické hnutí podobně jako komunismus a měl s ním, s jeho stalinskou verzí, řadu shodných rysů.

Vnitřní sovětizace země jen stvrdila mezinárodní postavení Československa coby sovětského vazala. Když Moskva zakázala Praze přijmout Marshallův plán, mohla se odvolat i na „Benešovu“ čs.-sovětskou smlouvu z roku 1943.

Selhání E. Beneše a dalších demokratů je mementem. Bylo to poprvé v dějinách českého státu od jeho založení, co se politická reprezentace sama o své vůli snažila přesunout jeho zahraničněpolitickou orientaci ze Západu na Východ. Mělo to radikální politické, kulturní a hospodářské následky, jejichž vliv pociťujeme dodnes.

Poválečné Československo v letech 1945–1948 je jakousi laboratoří, v níž je možno zkoumat krizi demokracie. Třetí republika převzala mnohé z nacistického Protektorátu a byla v ní už přítomna většina toho, co mělo naplno propuknout po komunistickém puči v únoru 1948. Tehdejší vývoj v ČSR však nepochopíme, budeme-li jej analyzovat odděleně od zbytku Evropy a procesů, jež v ní spustila už 1. světová válka. Mechanismy, které způsobily rozklad demokratického systému u nás, byly obdobné jako v Itálii po roce 1918 nebo později v Německu. Demokracii ohrožují i dnes.

Zkoumání uvedeného období je jedním z nejzávažnějších témat českých moderních dějin a zároveň jednou z největších výzev pro současnou historiografii. Až příliš často jsme byli svědky toho, jak se toto období bagatelizovalo, či dokonce obhajovalo ve snaze vyjít vstříc politice.

Petr Placák